BO‘LAJAK MAKTABGACHA TA’LIM PEDAGOGLARIDA MEDIATARBIYA ORQALI TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

Umirzoqova Malika Mamadi qizi
E-mail: umrzoqovjasur1@gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.23118561

Annotatsiya. Mazkur maqolada bo‘lajak maktabgacha ta’lim pedagoglarida mediatarbiya vositasida tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning nazariy-metodik asoslari yoritilgan. Mediatarbiya mediaaxborotni izlash, tahlil qilish, baholash, saralash va pedagogik maqsadda undan foydalanish kompetensiyalarini shakllantirish vositasi sifatida talqin etiladi. Tadqiqot doirasida bo‘lajak pedagoglarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning maqsad, mazmun, metod, vosita, mezon va natijalarini birlashtiruvchi metodik model taklif qilindi. “Media detektivi”, “Fakt yoki fikr?”, “Ikki manba – bir mavzu”, keys-stadi, munozara, loyiha va refleksiya metodlaridan foydalanishning pedagogik imkoniyatlari asoslandi. Maqolada tajriba-sinov ishlarini tashkil etish uchun diagnostik mezonlar va namunaviy natijalar jadvali ham keltirilgan. Mazkur metodika bo‘lajak maktabgacha ta’lim pedagoglarini raqamli axborot muhitida mustaqil fikrlaydigan, media kontentni pedagogik jihatdan baholay oladigan va asoslangan qaror qabul qiladigan mutaxassis sifatida tayyorlashga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: mediatarbiya, media savodxonlik, tanqidiy fikrlash, bo‘lajak pedagog, maktabgacha ta’lim, media kompetensiya, raqamli kompetensiya, mediaaxborot, pedagogik metodika.

Kirish. Raqamli texnologiyalar va media vositalarining ta’lim jarayoniga jadal kirib kelishi bo‘lajak pedagoglarni tayyorlash mazmunini qayta ko‘rib chiqishni taqozo etmoqda. Zamonaviy pedagog nafaqat raqamli vositalardan foydalanishi, balki turli manbalardan kelayotgan axborotning ishonchliligini aniqlashi, fakt va fikrni farqlashi, media kontentning maqsadini anglay olishi hamda uning tarbiyaviy qiymatini baholashi zarur.

Maktabgacha ta’limda bu masala alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki bola media bilan juda erta tanishadi va tarbiyachi uning media muhitini tashkil etuvchi asosiy pedagogik subyektlardan biridir. Shu sababli bo‘lajak maktabgacha ta’lim pedagoglarida media savodxonlik bilan bir qatorda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish zarur.

Tadqiqotning maqsadi – bo‘lajak maktabgacha ta’lim pedagoglarida mediatarbiya orqali tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning samarali metodikasini ishlab chiqish va uning pedagogik shart-sharoitlarini asoslash.

Tadqiqot vazifalari: mediatarbiya va tanqidiy fikrlash tushunchalarining mazmunini aniqlash; ularning o‘zaro bog‘liqligini asoslash; metodik model ishlab chiqish; interfaol media topshiriqlar tizimini taklif etish; tanqidiy fikrlashni baholash mezonlarini belgilash; tajriba-sinov ishlarini tashkil etish mexanizmini ishlab chiqish.

Tadqiqot metodlari: ilmiy adabiyotlar tahlili, qiyosiy tahlil, kuzatish, suhbat, anketa, diagnostik topshiriqlar, ekspert baholash, pedagogik tajriba-sinov va matematik-statistik tahlil.

Adabiyotlar sharhi va nazariy asoslar. UNESCOning media va axborot savodxonligi bo‘yicha o‘qituvchilar uchun ishlab chiqilgan kompetensiya yondashuvida pedagogning axborotni topish, tahlil qilish, baholash va media mazmunini yaratish kompetensiyalariga e’tibor qaratiladi. Bu yondashuv mediatarbiyani bo‘lajak pedagogning kasbiy tayyorgarligi bilan bog‘lash imkonini beradi.

Tanqidiy fikrlash esa axborotni shunchaki qabul qilishdan farqli ravishda uni tahlil qilish, dalillarni aniqlash, muqobil qarashlarni taqqoslash, mantiqiy xulosa chiqarish va o‘z qarorini asoslashni nazarda tutadi. Shu jihatdan mediatarbiya tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun tabiiy pedagogik muhit yaratadi.

Mediatarbiya va tanqidiy fikrlashning integratsiyasi quyidagi zanjirda ifodalanadi: mediaaxborotni qabul qilish → manbani aniqlash → mazmunni tahlil qilish → dalillarni tekshirish → muqobil fikrlarni taqqoslash → pedagogik qiymatni baholash → mustaqil xulosa → refleksiya.

Tadqiqot metodikasi. Taklif etilayotgan metodika to‘rt bosqichdan iborat: motivatsion-tayyorgarlik, tahliliy-kognitiv, amaliy-kreativ va refleksiv-baholash bosqichlari.

Birinchi bosqichda talabalarda mediaaxborotga ongli munosabatni shakllantirish uchun muammoli savollar, qisqa videolar va pedagogik vaziyatlardan foydalaniladi. Ikkinchi bosqichda talabalar media manbalarini tahlil qiladi, fakt va fikrni ajratadi, dalillarning ishonchliligini baholaydi. Uchinchi bosqichda talaba o‘zi pedagogik media mahsulot yaratadi. To‘rtinchi bosqichda bajarilgan faoliyat refleksiya va mezonli baholash asosida tahlil qilinadi.

Metodik model

Bosqich	Maqsad	Asosiy metodlar	Kutiladigan natija
Motivatsion-tayyorgarlik	Media muammosiga qiziqish uyg‘otish	Muammoli savol, video, suhbat	Faol munosabat
Tahliliy-kognitiv	Mediaaxborotni tanqidiy tahlil qilish	Media detektivi, fakt/fikr, ikki manba	Manbani baholash
Amaliy-kreativ	Media mahsulot yaratish	Loyiha, keys, ijodiy topshiriq	Pedagogik media mahsulot
Refleksiv-baholash	O‘z faoliyatini tahlil qilish	Refleksiya, ekspert bahosi	Asoslangan xulosa

Amaliy topshiriqlar tizimi

“Media detektivi” topshirig‘ida talabaga maktabgacha ta’limga oid internet materiali beriladi. U material muallifi, manbasi, e’lon qilingan sanasi, dalillari, maqsadi va auditoriyasini aniqlaydi.

“Fakt yoki fikr?” topshirig‘ida turli media gaplaridan faktlar va subyektiv fikrlar ajratiladi. Talaba o‘z javobini dalil bilan asoslaydi.

“Ikki manba – bir mavzu” topshirig‘ida bir xil pedagogik masala bo‘yicha ikki media manba taqqoslanadi. Talaba o‘xshashlik va farqlarni, dalillarni va muallif pozitsiyasini aniqlaydi.

“Media mahsulot yarat” topshirig‘ida talabalar maktabgacha yoshdagi bolalar yoki ota-onalar uchun qisqa tarbiyaviy video, infografika, raqamli topshiriq yoki media tavsiya ishlab chiqadi.

Baholash mezonlari

Mezon	Past daraja	O‘rta daraja	Yuqori daraja
Axborotni tahlil qilish	Tayyor axborotni qabul qiladi	Asosiy jihatlarni ajratadi	Chuqur va tizimli tahlil qiladi
Manbani baholash	Manbaga e’tibor bermaydi	Qisman tekshiradi	Mustaqil tekshiradi
Fakt va fikrni farqlash	Farqlay olmaydi	Qisman farqlaydi	Aniq farqlaydi
Dalillash	Fikrini asoslay olmaydi	Ayrim dalillar keltiradi	Mantiqiy va yetarli dalillar keltiradi
Refleksiya	Faoliyatini tahlil qilmaydi	Qisman tahlil qiladi	Chuqur va asoslangan refleksiya qiladi

Tajriba-sinov ishlarini tashkil etish

Metodikaning samaradorligini tekshirish uchun oliy ta’lim muassasasining maktabgacha ta’lim yo‘nalishida tahsil olayotgan talabalaridan tajriba va nazorat guruhlarini shakllantirish mumkin. Tajriba guruhida taklif etilgan mediatarbiya metodikasi tizimli qo‘llanadi, nazorat guruhida esa amaldagi o‘quv jarayoni doirasidagi usullar saqlanadi. Diagnostika boshlang‘ich, oraliq va yakuniy bosqichlarda amalga oshiriladi.

Quyidagi jadval maqoladagi metodikani amaliy tadqiqotga aylantirish uchun namunaviy shaklda berildi. Foizlar haqiqiy tajriba-sinov natijasi emas; ular tadqiqotchi tomonidan real o‘lchovlar bilan almashtirilishi lozim.

Guruh	Bosqich	Past	O‘rta	Yuqori
Tajriba guruhi	Boshlang‘ich	40%	45%	15%
Tajriba guruhi	Yakuniy	12%	38%	50%
Nazorat guruhi	Boshlang‘ich	42%	43%	15%
Nazorat guruhi	Yakuniy	32%	48%	20%

Natijalar va muhokama. Taklif etilgan metodik modelning mantiqiy natijasi shundan iboratki, talaba mediaaxborotni tayyor bilim sifatida qabul qilishdan uni mustaqil tahlil qilish va baholashga o‘tadi. “Media detektivi”, “Fakt yoki fikr?” va “Ikki manba – bir mavzu” kabi topshiriqlar manba bilan ishlash, dalillarni tekshirish va xulosa chiqarish ko‘nikmalarini faollashtiradi. Loyiha va media mahsulot yaratish esa tanqidiy fikrlashni ijodiy-amaliy faoliyat bilan birlashtiradi.

Tajriba-sinovning haqiqiy natijalarini statistik qayta ishlashda o‘rtacha ko‘rsatkichlar, foizlar va zarur hollarda χ^2 mezoni yoki boshqa mos statistik mezonlardan foydalanish mumkin. Bunda tajriba guruhidagi o‘zgarishlar nazorat guruhi bilan taqqoslanadi.

Ilmiy yangilik

- bo‘lajak maktabgacha ta’lim pedagoglarida mediatarbiya orqali tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning tarkibiy modeli taklif etilgan;
- mediaaxborotni tahlil qilish va pedagogik baholashga yo‘naltirilgan interfaol topshiriqlar tizimi ishlab chiqilgan;
- tanqidiy fikrlashni baholashning axborotni tahlil qilish, manbani baholash, dalillash, muqobil fikrni ko‘rib chiqish va refleksiya mezonlari tizimlashtirilgan;
- metodikani maktabgacha ta’lim pedagoglarini tayyorlash fanlariga integratsiya qilish imkoniyatlari asoslangan.

Amaliy ahamiyati

Metodikadan maktabgacha ta’lim yo‘nalishi talabalarining seminar va amaliy mashg‘ulotlarida, pedagogik amaliyot davrida, mustaqil ta’lim topshiriqlarida hamda media savodxonlikka oid maxsus kurslarda foydalanish mumkin. Ishlab chiqilgan mezonlar pedagoglarning media kompetensiyasini diagnostika qilish uchun ham xizmat qilishi mumkin.

Xulosa. Bo‘lajak maktabgacha ta’lim pedagoglarida mediatarbiya orqali tanqidiy fikrlashni rivojlantirish raqamli axborot muhitida kasbiy tayyorgarlikning muhim tarkibiy qismidir. Mediatarbiya talabani axborotni izlash va undan foydalanish bilangina cheklab qolmay, uning manbasi, mazmuni, maqsadi va ishonchliligini tahlil qilishga yo‘naltiradi.

Tadqiqot natijasida taklif etilgan to‘rt bosqichli metodik model – motivatsion-tayyorgarlik, tahliliy-kognitiv, amaliy-kreativ va refleksiv-baholash bosqichlari – tanqidiy fikrlashni izchil rivojlantirish uchun pedagogik asos yaratadi. Kelgusida ushbu modelning samaradorligini real tajriba-sinov orqali tekshirish, diagnostik topshiriqlarni validatsiya qilish va statistik natijalar bilan boyitish tadqiqotning ilmiy qiymatini yanada oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. UNESCO. Media and Information Literacy Curriculum for Teachers. Paris: UNESCO, 2011.
2. UNESCO. Media and Information Literacy: Policy and Strategy Guidelines. Paris: UNESCO.
3. Potter W. J. Media Literacy. 10th ed. Thousand Oaks: SAGE Publications, 2021.
4. Facione P. A. Critical Thinking: What It Is and Why It Counts. Insight Assessment.
5. Paul R., Elder L. Critical Thinking: Tools for Taking Charge of Your Learning and Your Life. Pearson.
6. Critical thinking in the preschool classroom – A systematic literature review. Thinking Skills and Creativity, 2022.
7. Sözer M. A., Janegizova U., Mankesh A. Formation of Media Literacy in Future Teachers of Preschool Organization. Pedagogy and Psychology, 2026.
8. Saidova N. O., Ibroximova Z. Maktabgacha ta’lim tashkilotlari tarbiyachilarida media savodxonlikni rivojlantirish omillari. Наука и инновации, 2026.
9. Abdullajonova N. Axborotni tanqidiy baholash asosida talabalarning mediasavodxonlik kompetentligini rivojlantirishning nazariy asoslari. Maktabgacha va maktab ta’limi jurnali, 2026.